

Herodes, Stanislav

Modalitní adverbia v staroslověněštině

In: *Otázky slovanské syntaxe. III, Sborník symposia "Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích"*, Brno 27.-30. září 1971. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, pp. 307-313

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120880>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MODALITNÍ ADVERBIA V STAROSLOVĚNŠTINĚ

K vyjádření modálnosti slouží mimo jiné také některá adverbia, která proto můžeme nazývat modální nebo modalitní. Modální udávají modalitu přísudku a modalitní zabarvují modálně jen některý člen věty, popřípadě subjektivně vytykají nebo hodnotí. Těmto druhým se dnes často říká částice. (Srov. o tom F. Kopečný, *Základy české skladby*, Praha 1958, 87n.) Příspěvek se nechce zabývat metodickou tematikou, nýbrž chce ukázat na konkrétní materiál takových adverbií ve stsl. Jde mi především o typy adverbií, která mají význam čes. „leze, nutno, záhodno“. Dále o adv. „vytykácí, afirmativní, omezovací, adverbia subjektivního hodnocení, udávající otázku, odpověď, možnost a přání“.

Do první kategorie patří LYZĚ, LĚPO, NEVOLJA, PODOEA, POLDZA, POTRĚBA a TRĚBĚ. Většinou jsou to adverbializovaná subst. nebo adj. a spojují se se 3. os. slovesa BYTI, tedy ve spojení LYZĚ JESTĚ, LĚPO JESTĚ apod., adv. TRĚBĚ (pův. asi dat. sg. subst. TRĚBA) se spojuje také s tvary slovesa IMĚTI. Všechna tato adv. v těchto spojeních udávají modalitu přísudku a následuje po nich buď inf., nebo vedlejší předmětná žadáci věta uvozená spojkou DA, popřípadě podmětová věta uvoz. spoj. JAKO. Několik dokladů: LYZĚ „leze, možno“: VĚPROŠENU BYVŮŠJU, AŠTE E LYZĚ PUŠTATI ŽENŇ SVOJO Cloz 2b 8; druhý doklad je z mladší památky: TOBĚ L'ZĚ BĚŠE ITI ZAMUŽĚ LJUBO NE ITI VencNik 16, 43. Častěji se vyskytuje se záporem v spojení NĚŠTĚ KOMU LYZĚ „nelze, není možno“: NE LYZĚ SĚPASTI SĚ INAKO οὐκ ἐνὸν σιωθῆναι Supr 370, 16; NĚŠTĚ MI LYZĚ INAMO ITI ἀμύχανόν ἐστιν Supr 170, 22; NI BĚJAŠE ŽE IMA LYZE SĚCHODITI SE STĚNOJU Ben, Sobol. 124, 12. V Ben se také jednou objevuje spojení NĚŠTĚ LYZA (možnost): NE BĚJAŠE LYZA D(VI)ZATI JEGO (= KAMENE) Ben, Sobol. 128, 2. — Obdobnou funkci i vazbu (inf. nebo DA) má i spojení LĚPO JESTĚ „sluší se, patří se, je vhodné, třeba, záhodno“. Některé doklady: PODVIDZATI Ě LĚPO ESTĚ NA ISPRAVLENIE χρή FragZogr 2b 22; NE LĚPO JESTĚ OBYKŠIIMĚ ODELĚVATI VĚ RATI ZYLODĚISKOJŇ SĚMRĚTIJŇ UMIRATI ἀτοπον, ab re est Supr 87, 2; TAKO BO ESTĚ NAMĚ LĚPO SĚKONĚČATI VŠĚKŇ PRAVDŇQ Πρέπον ἡμῖν ἐστιν Cloz 6a 35 (PODOBŇNO NAMĚ ESTĚ Mt 3, 15 Zogr Mar As Ostr, PODOBAETĚ Sav); LĚPO UBO NAMĚ BRATIJA BLAŽENAAGO PAVLA SLOVO IZVĚŠTATI εὐκαιρον Supr 368, 17; NĚŠTĚ LĚPO, DA IMENUETĚ SĚ СНВѢ RABĚ Euch 104a 7. — K těmto adverbium se přibližuje spojení, významem i vazbou NEVOLJA JESTĚ s inf. V stsl. je doloženo pouze jednou: NEVOLĚ BO ESTĚ PRITI SKANĚDALOMĚ ἀνάγκη γὰρ ἐλθεῖν necesse est Mt 18, 7 Mar Zogr^b. Významem shodné je i spojení PODOBA JESTĚ s inf. (v Bes také s DA), např.: PODOBA TI BĚ POLOŽITI SĚREBRO MOJE PŘEDĚ PRODAJŇŠTIMI, REKŠE PODOBA TI BĚ GLAGOLATI ἔδει ...ἐχρῆν Supr 277. 7 a 8n; PODOBA JESTĚ DA KŇZDO NASĚ VĚ SMĚRENII SĚ PONIZAJETĚ necesse est Bes 38, 299aα 11. Jediný doklad tohoto adv. spojení má odchylný význam modální, a to „zdá se, pravděpodobně“ εἰκός ἐστιν: VĚ NOŠTI TO BYSTĚ, I PODOBA BĚ NĚKOTORYIMĚ I USĚNŇTI „zdálo se, že...“ Supr 445, 3. — S inf. se spojují i poslední dvě adv. vazby této skupiny POTRĚBA JESTĚ a TRĚBĚ

JESTĚ „je potřebí, nutno, třeba“: POTŘEBA JESTĚ REŠTI *ἀναγκαῖον* Supr 8, 23n; O MĚNĚ BO NĚSTĚ TRĚBĚ PLAKATI SE *οὐκ εἶμι ... κλαύσιμος* Supr 102, 15. Pod také TRĚBĚ IMATI *χρεῖαν ἔχειν* se spojkou DA (aby): NYNJJA VĚMĚ, JAKO VĚSI VSE, I NE TRĚBĚ IMAŠI, DA KTO TĚ VĚPRAŠAĚTĚ J 16, 30 Sav 140b 5n (NE TRĚBUEŠI Zogr Mar As Sav 106b 11n Ostr Nik). Také v mladších textech: O BRATOLJUBI ŽE NE TRĚBĚ IMATE DA PÍSETĚ SE VAMĚ 1Th 4, 9 Šiř (NE TRĚBUJETE Christ).

Jiná skupina adverbium má povahu zdůrazňovací, výtýkáci, a to různého druhu. Především jde o prosté výtýkáni a stupňování buď členské nebo udávající modalitu přísudku. Význam těchto adverbii je „zvláště, obzvláště, tím více, především, kromě toho, také, dokonce i, nadto, zcela, naprosto, vůbec“. V stsl. jsou to adv. a adverbializované výrazy: LICHŮ, PRĚIZLICHŮ, PRĚIZLIŠE, PO PRĚIZLICHŮ, UČĚSTĚNĚ, PRĚŽDE, PRĚŽDE VĚSEGO, PAKY, PAČE, NAIPAČE, PAČE SEGO, NAIBOLJE, VĚŠHMŮ, VĚŠIJŮ, NYNĚ LI. Odpovídající řec. paralely jsou: *ὑπερπερισσῶς, ὑπερπερισσοῦ, μερικῶς, μᾶλλον, πρῶτον πάντων, πρὸ πάντων, πάλιν, ἔτι, καί, ἔτι δὲ καί, προσέτι, πρῶτον, ἔξαιρέτως, πάντη, ὅλος, ὅλον, παντελῶς*. Několik dokladů na výtýkáni členské: ONI PAČE PROPOVĚDACHŮ I LICHŮ DIVLĚCHŮ SE *ἴδῃστε* Mc 7, 37 Sav, PRĚIZLICHŮ Zogr Mar As, PRĚIZLIŠE Ostr; JESTĚ UBO OTĚ MNOGYICH' DRUGYICH' UZRĚTI ZNAMENI, UČĚSTĚNĚ ŽE I OTĚ CHOTEŠTAAGO OTĚ NAŠĚ PRĚDĚLOŽENAAGO BYTI SĚPOVĚDANĚJA NA VĚZGRAŽDENĚJE ... AGGĚLSKAAGO SEGO ŽITIJA Supr 513, 25; IŠTĚTE ŽE PRĚŽDE *ὄρστυε* BŽIĚ Mt 6, 33 Zogr As Sav Ostr, PAČE Mar; POIMI PAKY SĚ SOBOJŮ EDINOGO LI DVA Mt 18, 16 Mar As Zogr^b Nik; SĚVĚDĚTELSTVUJETĚ SARRA I SĚ NĚJŮ REVEKA I PAKY ANNA Supr 250, 2; VĚZVESELITĚ SJĚ SRĚDĚCE MOE I VĚZDRADOVA SJĚ JĚZYKĚ MOI, PAKY ŽE I PLOTĚ MOĚ VĚZVESELITĚ SJĚ NA UPĚVANĚ P Ps 15, 9 Sin Pog Bon (OŠTE ŽE I Lob Par); POSLUŠAI NAŠĚ, VĚ NŽE DENĚ PRIZOVEMĚ TĚ, PAČE ŽE V'SI (= VĚ SĚ) DENĚ PĚTIKOSTINY Euch 62a 5; VĚ PEŠTERĚ TOI, NAIPAČE ŽE REKŮ ŽE GROBĚ Supr 528, 24; PROSLUTIJE BO MŮČENIJA JEGO UŽE PO VĚSEI ASIL, I VĚŠHMA PO VĚSEI VĚSELĚNĚI OBĚTEKLO BĚAŠE Supr 117, 7; I BEŠTINĚNYI ŽE SMĚCHĚ VĚŠHMĚ OTĚVRĚŠTI PODOBAATĚ Supr 497, 24n; NEČLOVĚČSKĚ VĚŠJŮ I SLĚPĚ FARISEOVŮ SĚMYSLĚ Supr 393, 4. Doklady výtýkáni větného přísudku: NI DARY, JAŽE PRIJAŠA NASLADIŠA SE, PAČE ŽE I SLOVO DŠJU NA PAGUBU OBRAZIŠA IIj 2b 4; USTA ... JAKO KAMENA TVOREĚTĚ ČLOVĚKA, PAČE ŽE SEGO DUŠA JAVLJAETĚ SE V ČELOVĚČECHĚ MERTVA Progl 41, Chiland Troj; NĚ PONEŽE SKŮDO BĚAŠE VODY IDEŽE ŽIVĚAŠE, NAIPAČE ŽE NIKAKOŽE BĚAŠE VODY PITIĚ Supr. 549, 11; ZĚLOJE ZĚLOMĚ ČĚLŮ, NAIPAČE ŽE BOĚJE ZĚLO KĚ ZĚLU PRILAGAJŮ Supr. 526, 2; I BOGOSLOVĚNAAGO OCHULITĚ ZAKONA, I BĚŠIJŮ JEGO OCHULITĚ Supr 338, 13; JAKOŽE NE SĚMĚTI NIKOMUŽE NAČĚTI KRASTI, ILI BĚŠIJŮ BEZ BĚDY PRISĚGŮTI Supr 43, 4n; kromě toho se v mladších památkách vyskytují spojení PRĚŽDE VĚSEGO, NAIBOLJE a NYNĚ LI, a to jako adv. výtýkáni členského i větného. Doklad na výtýkáni členské: KOTORAGO SE TOKMO NAŠIMO NAIBOLE GRĚCHĚMĚ TVORIT SE praecipue Bes 17, 129aB 23n. Výtýkáni větné: ČODO TIMOTHE, MĚ PRĚŽDE VĚSEGO TVORITI MĚNIJA ... O VŠECHĚ ČLĚČECHĚ 1T 2, 1 Ohr; ETERI ŽE SMOTRINIEMĚ GLUBINY SPISANIEMĚ SLOVESĚ POUČENI, NYNĚ LI SVOBODNOJU PRAZNEJU I ČJUDNYCH GLAGOLĚ CHODOŽESTVIĚ SMOTRENIJU V'DAVŠE SE VencNik Prol 85, 23.

Ojedinelý typ výtýkáni je uváděn částicí NE, např.: AŠTE I VSI SĚBLAZNĚTĚ SE NĚ NE AZĚ *οὐκ ἐγώ* Mc 14, 29 Zogr Mar.

Další velkou skupinu tvoří adverbia výtýkáni (členského i přísudku) s odstínem koncesivním a s odstínem omezování stupňovaného až k zamítání. Toto vyjadřují

adv. PONĚ a PRAVO, která mají význam „alespoň, třeba jen“ za řec. *καὶν* a *γούν*, při čemž PRAVO se v této funkci objevuje pouze v mladších památkách. Vytýkání členské: ΑΣΤΕ ΠΡΙΚΟΣΝΟ ΣΕ ΠΟΝΕ ΡΙΖΕ ΕΓΟ, ΣΠΕΝΑ ΒΟΔΟ Mc 5, 28 Zogr. Mar As Ostr; OSTANI SE ... PONĚ NYŇĚ OTŤ BUJESTI Supr 49, 18; z mlad. pam.: TO PONE MALO PONE DVA, TO I JEDINŤ PRINESU Bes 22, 138aβ 20. Vytýkání přísudku: ΑΣΤΕ ΝΕ ΧΟΗΤΕΣΙ ΖΡΥΤΙ, ΠΟΝΕ ΠΡΙΔΙ ΝΑ ΜΕΣΤΟ ΚΟΜΙΡΨΚΟ Supr 131, 5. Z mlad. pam. např.: ΔΑ ΓΡΕΔΟΥΣΤΟ ΠΕΤΡΟ ΠΟΝΕ ΣΤΕΝΕ ΟΣΕΝΙΤΕ ΕΔΙΝΑΓΟ ΙΧΗ A 5, 15 Hilf Mak Šiš; ΙΖΕ ΒΟ ΤΥΒΡΔΟ ΣΤΟΙΑΤΙ ΝΕΒΡΕΖΕΤΕ, ΤΟ ΠΟΝΕ ΡΟ ΡΑΔΕΝΙ ΔΑ ΒΨΤΑΝΕΤΕ saltem post lapsum surgat Bes 33, 233aα 17; ΔΡΟΓΥΙ ΖΕ ΝΙΧΤΟΖΕ ΤΕΧΗ ΝΑΣΛΕΔΟΙΑ ΕΣΤΕ, ΝΨ ΤΟΛΙΚΟ ΠΡΑΒΟ ΣΑΜΟΧΙΙΑ ΜΕΣΤΟ Ο ΒΟΓΑΤΑΑΓΟ ΠΡΙΜΕΤΕ fortasse Bes 9,38aβ 17 n.

Jiné omezení je vyjádřeno adv. JEDVA, které s významem „sotva, stěží“ vytýká obyčejně modalitu přísudku. Jen výjimečně vytýká také jednotlivé členy výpovědi. Řečtina tu má obvykle *μόλις* nebo *μόγικς* s inf., s gen. absol. nebo se slovesným participiem. Doklady vytýkání větého: ΝΙΚΨΤΟΖΕ ΡΟ ΤΑΕ ΒΡΕΔΨ ΣΒΟΙ Α ΝΕ ΡΟΖΑΕ ΕΓΟ ΒΡΑΧΟ, ΤΙ ΙΟΕΛΛΕΕΤΕ, ΝΨ ΠΡΙΕΖΨΝΟ ΙΣΤΕ ΟΕΛΙΤΕΛΕ, ΕΔΨΒΑ ΡΟΛΟΧΙΤΕ ΟΣΛΑΒΟ ΒΡΕΔΟ ΣΒΟΕΜΟ Euch 68a 10; ΡΟΤΡΕΨ ΙΜΨ ΡΟΚΟΙΟ ΕΔΨΒΑ Ε ΣΤΑΒΙ ΓΛΑΓΟΛΕ Supr 35, 13; ΕΔΨΒΑ ΖΕ ΣΤΑΒΙΨΕ ΜΕΤΕΖΕ ... ΝΑΟΕΨΕ ΓΛΑΓΟΛΑΤΙ ΚΨ ΠΡΑΒΕΔΨΝΟΟΜΟ Supr 30, 7; ΕΔΨΒΑ ΖΕ ΒΨ ΣΕΒΕ ΒΥΒΨ ΑΝΘΥΡΑΤΨ ΡΟΒΕΛΕ Ε ΒΕΣΤΙ ΒΨ ΤΕΜΝΙΟ Supr 111, 1; ΡΟΟΕ ΖΕ ΟΔΑΡΨΣΟΟΜΟ ΕΓΟ Ι ΡΕΒΡΑ ΟΒΕΤΡΙΨΕ ΣΕ, ΙΑΚΟΖΕ ΕΔΨΒΑ ΕΜΟ ΟΤΨΔΥΧΑΤΙ Supr 139, 11; z mlad. pam. např.: ΕΔΨΒΑ ΖΕ ΡΟ ΚΡΑΙΟ ΙΔΟΨΤΕ, ΠΡΙΔΟΧΟΜΨ ΒΨ ΜΕΣΤΟ ΝΕΚΟΕ Α 27, 8 Christ Mak Šiš; ΙΣΚΑΨΑ ΖΕ ΕΓΟ .ΔΖ. ΜΕΨΕΨΙ Ι ΕΔΨΒΑ ΟΒΡΕΤΟΨΑ Ι Const 4, Lavtov 5, 24. Doklady členského vytýkání jsou pouze v mladších textech: ΟΝ ΖΕ ΕΔΨΒΑ .Ψ. ΔΨΝΙ ΣΨΔΡΕΖΑ ΤΟ ΒΕΝ, ΣΟΒΟΛ. 125, 16; Ι ΑΚΙ ΒΟΛΚΙ ΡΑΖΨΣΕΡΨΓΑΨΒΕ ΝΑ ΖΕΜΛΙ ΡΟΒΕΡΨΟΨΑ ΕΔΨΒΑ ΖΙΒΑ VenčNik 19, 67.

Řadu dokladů je možno uvést na vytýkání a vylučování u adv. RAZVĚ „leč, než“ za řec. *εἰ μὴ*, *ἢ*, *παρεκτός* a lat. *nisi*, *quam*. Vytýkání je tu pouze členské, např.: ΤΡΕΤΙΙΑΓΟ ΝΑ ΔΕΣΕΤΕ ΝΕ ΒΙΔΕΑΨΕ ΝΙΚΨΤΟΖΕ ΡΑΖΨΒΨ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΕΔΙΝΨ Supr 121, 22; ΝΕΣΤΕ ΜΙ ΛΒΕ ΙΝΑΜΟ ΙΤΙ ΡΑΖΨΒΨ ΣΨΔΕ Supr 170, 22; ΝΙ ΚΨ ΚΟΜΟΖΕ ΣΨΡΟΨΤΑ ΓΛΑΓΟΛΕ ΡΑΖΨΒΨ ΚΨ ΣΛΟΖΕΨΣΟΟΜΟ ΕΜΟ ΔΟ ΟΤΥΡΨ ΛΕΤΨ Supr 288, 8; ΝΕ ΔΟΒΛΕΑΧΟ ΒΟΔΟ ΡΑΖΨΒΨ ΝΑ ΜΑΛΟ ΔΝΙ Supr 549, 20; ΝΙΚΟΛΙΖΕ ΣΕΙ ΕΖΙ ΙΖΒΡΑΟΙΕΜΕ ΒΥΒΑΤΙ ΡΟΖΨΒΨ (sic!) ΒΨ ΒΡΕΜΕΝΑ ΣΨΨΙΧΗ ΑΙΟΛΨ Supr 556, 29; z mlad. pam. např.: ΟΤΡΟΟΕ ΖΕ ΝΕ ΧΟΤΕΨΕ ΙΑΤΙΨΕ ΡΟ ΟΙΟΖΕ ΣΨΨΕΨ ΝΙΚΑΚΟΖΕ, ΡΑΖΨΒΨ ΡΟ ΜΑΤΕΡΕΝΨ Const 2, Lavtov 2, 7; ΙΜΨ ΖΕ ΝΙΚΥΜΨ ΖΕ ΖΑΚΟΝΟΜΨ ΜΟΖΕΣΙ ΟΤΨ ΕΓΟ ΠΡΙΕΤΙ, ΡΑΖΨΒΨ ΒΨ ΡΟΣΛΕΔΝΙΕ ΕΔΝΙ ΒΡΕΜΕΝΨ nisi in novissimis diebus Nicod 19, Stojanović 109, 19. V mladších pam. se toto adv. spojuje ještě s adv. ΤΨΚΜΟ (v NomUst) ve shodném významu, např.: Ι ΙΑΚΟ ΝΕ ΔΟΣΤΟΙΤΕ ΕΨΨΨ ΣΨΝΜΙΨΤΕ ΛΙΨΙΤΙ ΣΕ ΡΑΖΨΒΨ ΤΨΚΜΟ ΒΟΛΕΖΝΙ ΡΑΔΙ *πλήν εἰ μὴ δι ἀνάγκην* NomUst 12a 18; ΙΑΚΟ ΝΕ ΔΟΣΤΟΙΤΕ ... ΡΑΖΨΒΨ ΤΨΚΜΟ ΒΨ ΣΨΒ Ι ΒΨ ΝΕΔΙΟ ΝΙ ΒΡΑΚΨ ΖΕ ΤΒΟΡΙΤΙ ΒΨ ΜΕΨΨΨ Ι ΒΨ ΡΨΣΤΒΟ *πλήν εἰ μὴ μόνον ἐν ταῖς κυριακαῖς* NomUst 10a 23. Pod. s vylučovací spojkou ΑΣΤΕ ve významu „leč by“ v mlad. pam., a to ve vytýkání členském i větém: ΝΑ ΡΟΡΑ ΧΟΛΥ ΝΕ ΠΡΙΕΜΛΙ, ΡΑΖΨΒΨ ΑΣΤΕ ΠΡΙ ΔΟΙΟ ΙΛΙ ΤΡΕΧΗ ΡΟΣΛΟΨΕΧΗ *ἐκτός εἰ μὴ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων* I T 5, 19 Christ Slepč Šiš; ΙΑΚΟ ΝΕ ΔΟΣΤΟΙΤΕ ΕΨΨΨ Ι ΒΨΣΕΚΟΜΟ ΣΨΣΝΙΚΟ ΜΙΡΨΚΥΧΗ Ι Λ ΙΟΔΨΚΥΧΗ ΒΨΣΠΡΙΙΜΑΤΙ ΡΕΧΑΛΙΙ, ΡΑΖΨΒΨ ΑΣΤΕ ΡΟ ΖΑΚΟΝΟ ΝΟΖΑ ΒΟΔΕΤΨ *πλήν εἰ μὴ κατὰ νόμου ἀναγκασθείη* NomUst 8b 12. Nejčastěji však ve všech památkách vytýkání členské i větné s omezováním uvádějí adv. ΤΨΚΜΟ a ΤΨΟΙΟ. Mají význam „po uze, jen“ a často se spojují s částicemi ΝΕ, ΝΙ, ΝΨ a s adv. ΡΑΖΨΒΨ ve stupňované deli mitaci. Řečtina má v těchto místech obvykle *μόνος*, *μόνον*, *εἰ μὴ*, *πλήν* apod. Něk teré doklady na vytýkání členské: ΟΤΨΒΨΨΤΑΨΕ ΑΡΧΙΕΡΕΙ ΝΕ ΙΜΑΜΨ ΟΡΕ, ΤΨΚΨΜΟ

ΚΕΣ ΑΡΕ J 19, 15 Zogr Mar As2 × Ostr 2 × Sav 129a 2, τῆς JQ Sav 115a 17; SKORI GOSP ODYSTĚI BRANI POMAANIJU TĚKMO PODVIZANII BOŽIE SKOROTY DRUG' DRUGA VAR AJQŠTE VĚKUPĚ VĚ DĚLO SĚKONŤAVAJQŠTE Supr 463, 28; T(Ě)KMO OT(R)A(S) LI KORENĚ JEMU OSTAVI(TE) VĚ ZEMLI Ilj 1b 7; PRIDQ NE IĚĀ RADI TĚKĚMO, NĚ DA I LAZARĚ VIDĚTĚ J 12, 9 Zogr Mar As Aav Ostr; VĚSĚM ŽE DARY DAJACHQ, JED'NOGO ŽE TĚBĚJQ OSTAVIŠE VE ČĚSTI Supr 93, 6; AŠTE VO SE TĚBĚJQ UZĚRĚTĚ ZĚLODĚI VLAS-TELĚSKOJE JEMU IMĚ Supr 43, 5n; JAKO LJUBITI IMAŠI NE TĚCĪJQ SICHĚ RADI NĚ INĚCHĚ MNOGUICHĚ CHODATAJU TEBĚ BYVĚŠU Supr 48, 21; NE TĚCĚJQ PETROVI NĚ I VĚSĚM APOSTOLOMĚ PRIPADAĚ GLAGOLAAŠE Supr 364, 4; pod. také v mladších textech: PRIZŤVA NAAŠ, NE TĚKMO OT IJUDEI, NĚ I OT JAZYKĚ R 9, 24 Christ, τῆς JQ Slepĉ Šiř; INOGO ŽE OT APLĚ NE VIDĚCHĚ, NĚ TĚKMO JAKOVA, BRATA GNĚ G 1, 19 Christ Ohr Slepĉ Mak Šiř. Doklady na vytýkání přísudku výpovědi: NĚ TĚKMO RCI SLOVO I ICĚLĚĚTĚ OTROKĚ Mt 8, 8 Zogr Mar Ostr (TOLIKO Sav); NIKTOŽE NE UVĚŠTĚ SEĚ BESĚDY, TĚKMO IZVĚSTO MI RĚCI Hom, van Wijk 111, 23, τῆς JQ Supr 241, 2; OBRAZĚ TKMO IMATĚ STOJEI IEREI I TA SLOVESA ĞĚTĚ Cloz 8a 16; PAKY CHOTĚ RAZ-BOINIKI VĚVESTI VĚ PORODQ, I TĚCĚJQ SLOVO REČE Supr 308, 20n; NE MOLJAAŠE LI GOSPOŽDA SVOJA ZĚLO I SVOBODQ OBĚŠTAVAJQŠTI, TĚCĚJQ A BY JEĚ POSLUŠALĚ, TI UGDNOJE JEI SĚTVORILĚ Supr 365, 26n. Výjimečně i s infinitivem: NE POIŠTĚTĚ LI SAMĚ CHODATAJA SEBĚ, DA JAVĚ IZDREKQ I MĚNĚŠAAGO SEBE, DA BY TĚCĚJQ KYIMĚ IZBYTI JEMU ZĚLA Supr 361, 20. V mladších textech např.: UČAŠE VĚ ISTINU EŽE O ISUSĚ VĚDY TĚCĚJU KRĚŠTENIE IOANOVO A 18, 25 Hilf, τῆς JQ Slepĉ Mak Šiř, k tomu Ohr; ČTO INO TVORITĚ, TĚCĚJU KAMENĚ NA KAMENI POLOŽITĚ Bes 39, 308aa 18; NE PRĚDĚ OČIMA TĚKMO RABOTAJUŠTE JAKO ČĚVĚKUGODĚNICI, NĚ JAKO RABI ČĚVI TVOREŠTE VOLJU BĚIJU E 6, 6 Christ Šiř, τῆς JQ Slepĉ.

Členské vytýkání se svérázným připouštěním významem „nanejvýš“ je jednou v mlad. textě doloženo u adv. DZĚLO: AŠTE LI KTO QZYKOM ĞĚTĚ, PO DVĚMA ILI DZĚLO PO TROEMĚ I PO ČĚSTI EDINĚ DA SKAZAĚTĚ *κατά δύο ἢ τὸ πλείστον τρεῖς* 1C 14, 27 Slepĉ Mosk* Šiř a Const 16, Lavrov 33, 5.

Vytýkání je možno stupňovat až k úplnému popření, k záporu. Je tomu tak u adv. OTĚNQDĚ, které se v této funkci objevuje ve všech textech, a OTĚNQDĚ, které se v takových funkcích vyskytuje jen v textech mladších, v Bes. Vždy tu jde o vytýkání větné, např.: NE KĚTI SE OTĚNQDĚ NEBOMĚ *δλως* Mt 5, 34 Zogr Mar; ILI NE POKORIVŠE SE OTĚTI ŽIVOTA I VOINĚSTVO, I OTĚNQDĚ UŽE PRĚDATI SE MQKAMĚ Supr 70, 5; AŠTE OT'NQDĚ NE SĚVĚSI RĚCI MI Supr 476, 3n; OTNJUDĚ V'SĚCHĚ ZĚLYCHĚ OTVRĚDZĚM' SE Ryl 2b 30; OTREKLĚ SE ESMĚ OTNUDE NIKOGO ŽE NE NAUČITI SEMU Const 3, Lavrov 4, 1; LI PĚSATI OTINUDE NA BRACĚCHĚ KRĚŠTIJANĚSKYCHĚ PODOBAJETĚ *δλως* NomUř 26b 25n; JEGDAŽE IZĞĚLANA BUDUTĚ, OTNJUDĚ UŽE NE SUTĚ OMNINO Bes 1, 4bĉ 7; CHOTĚTI VODĚ OTNUDE NE VĚZBRANI Bes 34, 249aa 21n; SDE OTNJUDĚ NE IMATĚ OMNIO Bes 36, 275bĉ 15n.

Ke shora citovaným adv. se významem i funkcí řadí PONĚ ve spojení NE KOLI PONĚ nebo NI PONĚ a znamená „vůbec ne“ za řec. *οὐδέ*. Např.: I NE BĚ IMĚ KOLI PONĚ ĚSTI Mc 6, 31 Zogr Mar; KTOMU TI UBO NI PONĚ VĚZĚRĚTI TAKOMU BYVĚŠU MOŽETĚ *οὐκέτι σοι λοιπὸν διάβολος οὐδὲ ἀντιβλέπει τοιοῦτω γενομένω δυνήσεται* Supr 381, 6; NE UMĚŠI NI PONĚ LYGATI *οὐδὲν ψεύσασθαι* Hom, van Wijk 111, 28.

K modalitním adv. lze přiřadit také adv. afirmativní, dotvrzující výrok, a tedy vážící se vždy k přísudku. Jsou to: ISTINĚNO „opravdu, zajisté, skutečně“, PRAVO „zajisté, věru“, ŘĚSNĚ „opravdu“ a zadverb. spojení VĚ PRAVDQ „věru, skutečně“, PO PRAVDĚ „skutečně“ a VĚ ŘĚSNOTQ „skutečně“. Všechna tato adv. ve funkci

afirmativní se vyskytují pouze v textech mladších, především v Bes, Nicod a Venc. Několik dokladů: τὸ ἴσθις ἰσθῆς ἑαυτοῦ ἵνα μὴ ἀποθῆναι ἵνα μὴ ἀποθῆναι ἵνα μὴ ἀποθῆναι vere Bes 17, 124aβ 11n; τὸ ἴσθις ἰσθῆς ἑαυτοῦ ἵνα μὴ ἀποθῆναι ἵνα μὴ ἀποθῆναι ἵνα μὴ ἀποθῆναι BO STŪI DCHĚ ... Τῆζε ὁ ἴσθις ἵσθῆς ἑαυτοῦ ἵνα μὴ ἀποθῆναι ἵνα μὴ ἀποθῆναι ἵνα μὴ ἀποθῆναι (tak místo poslati se propovídati glagole — slov. SJS I, s. 817) nam sanctum quoque Spiritum ... idem se Filium mittere perhibet dicens Bes 26, 167ba 20; I JEŠTE PRAVO DOMOVE VAŠI TELESNA NAŠA SUTĚ, V NICHTĚŽE DONELĚŽE ŽIVEMĚ certe Bes 22, 144a 17; PRAVO BOLJE SE JESTĚ, IMĚŽE MNOGY I DRUGI JESTĚ VĚSKRĚSI MRĚTVYJE OTĚ GROBA, SĚTVORI ŽIVYI vero Nicod, Stojanović 106, 25; PRAVO TA ZVĚZDA JAŽE JAVI SE VĚLCHVY PRIVEDE nam Bes 10, 44aα 4; EGDA SLOVESA STGO SKAZANJE IZGLĚ, KRĚSTĚJANOMĚ PRAVO ANĚLĚ BUDETE profecto Bes 6, 24aα 4; I VĚ PRAVDU RĚČI PRAVDĚNĚ PROTIVITI SEŇ NIKAKOŽE MOŽETĚ tamen Bes 26, 175aβ 13; VĚ PRAVDU VĚ GOLUBNĚ OBRAŽĚ DCHĚ NA IZBAVITELI JAVILĚ SE JESTĚ igitur per columbam Spiritus in Redemptore monstratus est Bes 30, 202ba 14; PO PRAVDĚ INOČADYI SŇ SUDII (JE)STĚ ČĹVČĚSKU RODU certe Bes 30, 201bβ 17; V RĚSNOTU BŪ (sic!) CHĚVĚ MUCĚ ... PRILOŽI SE MUKA BGO Venc Nov, Vajs 2 42, 24, RĚSNĚ var. R.

Několik dokladů najdeme i pro větná adverbia odpověďová NIKOLIŽE, NIKAKOŽE, NE VĚSJKO a NE PRĚŽDE VĚSJKO s významem „naprosto ne, nikterak, nikoliv“. Doloženy jsou řídce v Apoštolu: NIKAKOŽE ĞĪ, ĚKO NIKOLIZDO ĚCHĚ VSAKOGO SKVRĚNNA I NEOČIŠTENNA μηδαμῶς, κύριε A 10, 14 Hilf Ochr Šiš, NIKOLI ŽE Slepč; stejně pak NIKAKOŽE ĞĪ μηδαμῶς, κύριε A 11, 8 Hilf Ochr Slepč Šiš, NIKOLIŽE Mak; ICHĚŽE OSUŽENIJE PRAVDNO JESTĚ, ČYTO UBO? PRĚSPĚLIBYCHOMĚ? NE VĚSKO OŮ PÁNTŪOS R 3, 9 Christ Šiš, NE PRĚŽDE VĚSĚKO Slepč.

Modální funkci má zřídka i jinak spojkové NEGĚLI, NEKĚLI „snad, možná“; vyjadřuje možnost, subjektivní hodnocení mluvčího a udává modalitu přísudku. V stsl. kánoně je pouze jeden doklad: NEKLI ADAMA SĚVĚZĚNJA I NAMĚ KLEVRĚTA VĚZVESTĚ SĚCHODITĚ TĚCHA TŌN Ἄδαμ τὸν κατάδικον καὶ ἡμῖν σύνδουλον ἀνεύγκαι κατέρχεται Supr 459, 22. Další doklady jsou z památek mladších: PO BLAZĚMĚ ŽE NEGLI KTO DĚRZNĚTĚ UMERĚTI ὕπερ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τοῦ μᾶ ἁποθᾶνει R 5, 7 Christ Slepč, NEKLI Ochr Šiš; I ZAKĹNĚMĚ NEKLI GLAGOLETA KĚ NAMĚ O VĚSKRĚSENI forsitan loquentur Nicod 17, Stojanović 107, 4 aj. Častěji se spojuje se spojkou DA a má význam „zdali by snad ne, aby snad ne“. V těchto dokladech pak, i když si v stsl. zachovává svůj původní význam, spolupůsobí již se spojkou DA a má sama částečně funkci spojky, jak svědčí i řecké paralely εἴ πως, ὅπως, ὡς ἄν, εἴποτε. V tomto spojení je NEGĚLI NEKĚLI doloženo v kánoně i v mladších památkách. Např.: MOLITI SE UBO ZA NĚ POVELĚNO JESTĚ NAMĚ JESTĚ (sic!), DA NEKLI OBRATEĚTĚ SE I PRIIMŌTĚ UVĚDĚNIJE ISTINY Supr 106, 12; ČUDO VELIKO OVBĚDRŽITĚ MĚ KNEŽE, DA NEKLI I TEBE SAMOGO VIDIMĚ POKAJOŠTA SE Supr 157, 5; OT DOSTOINYCHĚ VĚSĚCHĚ POTĚŠITĚ SE VĚZDĚRŽATI, DA NEKLI TOGO RADI TVORĚCJU SVOJEMU SĚMILITĚ SE studeat abstinere, quatenus per hoc Conditori suo satisfaciat Bes 34, 249aα 2n. — I spojkové NEGĚLI, NEKĚLI má často modální odstín a znamená „zdali, snad ne“ za řec. ἵσως, ἴνα, εἴ πως, ὅπως. Je doloženo pětikrát v kánonu a jedenáctkrát v pam. mladších (srov. také SJS II, s. 349). Uvedme alespoň doklady z kánonu: POSĚLĚQ SŇ SŇ MOI VĚZLJUBLĚNY, NEKĚLI SEGO USRAMĹĚQŤ SE L 20, 13 Zogr, NEGĚLI Mag; PRIPADAJE TI ŌĚE, DA PODASI MI ZAPOVĚDĚ PROTIVŌ ZĹOMĚ MOIMĚ, NEKĚLI VĚZNIKŌ IZ GLŌBINY BEZAKONEI MOICHĚ Euch 69a 1; I JEŠTE VĚ GLŌBINĚ SOŠTEI KĚ IONĚ VĚ KĪTĚ DA BYŠĚ BĚŽALI, NEKLI BYŠĚ OTĚ NĚGO NAVYKŠE O CHRISTOSE BLAGOČĚSTIJE ŽIVI S NĪMĚ VĚ NINEYI IZVRĚŽENI BYŠĚ BYLI

Supr 401, 9; DA BYŠE NI TOE TREPEZY GONEZNOI, NIŽE TOE DA OT'PADOTE, NUŽDA DĚNESĚ SĚTVORITI OBĚDĚ, NEKLI OT' OBOJODU USPĚCHĚ VAMĚ BODETE Supr 405, 18. (Sémanticky se shora citovanému adv. blíží OKY ve významu „snad, asi“, avšak doklad svědčí spíše o udávání míry než modalitu: PRIDE K NĚMU STAVĚ NA VZDUSĚ, OKY TRĚMI LAKTY DVIŽENĚ OT' ZEMĚE Supr. 567, 25.)

V stsl. textech jsou tři modální adverbia, která slouží jako pomocné morfémy na vyjádření modalitu přací: JARU, NEDA a JEŠA. Všechny tři mají význam českého „kéž“ za řec. *εἴτε, ὅφελον* a lat. *utinam*. JARU je doloženo pouze třikrát v Supr: Č'TO MI NARIČEŠI GRADĚ JEMU, JARU I TOGO DA BYCHĚ NE VĚDĚLĚ Supr 410, 12; JARU DA BY OBRĚLĚ LJUTĚIŠE I NEČLOVĚČBNĚIŠE, DA BYŠE TA ŽDE JI NAMA SĚDĚLALI Supr 213, 2; JARU TU GRĚCHOVNĚI ZĚLOBY PRĚSTALĚ KONĚCĚ Supr 386, 7. — Druhé adv. je doloženo celkem jedenáctkrát, čítáme-li paralelní texty. V kanonických památkách je pouze jednou v Sin, ostatní doklady jsou z Apoštola. Častěji však se objevuje ve spojení NEDA DA a NEDA I DA. Řec. protějšek má *ὅφθεν*, latina opět *utinam*. Doklady: NE DA ISPRAVJĚLI SJĚ POTE MOI Ps 118, 5 Sin Bon, NA DA Lob Par (AŠTE BIŠE ISPRAVILI SE Pog); NEDA DA BYSTE PRIJALI MALOJE BEZUMĚJE MOJE 2 C 11, 1 Christ Šiš, NE DA BYSTE Ochř, NE DA UDRŽASTE Mak; NE I DA SĚDĚRGNUŤ SE RAZVĚŠTAJUŠTEI VY G 5, 12 Christ Slepě Šiš. — Adv. JEŠA je zřetelně optativní v těchto dokladech: PIONII REČE: EŠA MOGLĚ BYCHĚ AZĚ VASĚ UVĚŠTATI KRĚSTIJANOMĚ BYTI *εἴθε ἐδυνάμην* Supr 131, 9; JEŠA I NE SĚBRALI SĚBORA, JEŠA I SICE NE BESĚDOVALI Supr 386, 6 a 7; I EŠA UBO DA BYSTE SE VĚCRILI, DA I MY SĚ VAMI VĚCRIMĚ SE 1C 4, 8 Christ Slepě Šiš.

Početnější skupinu tvoří adverbia uvádějící modalitu otázky. Jsou to v stsl. DĚJEŠI, VOLJE, U ve spojení NE U LI a NI U LI a KAKO. Adv. DĚJEŠI je doloženo celkem pouze dvanáctkrát v Supr. Řec. originál tu má obvykle *μή, ἄρα, μή γάρ, γάρ*. Několikrát se spojuje s částicí LI a má význam „zdali“. Jinak obvykle znamená „zda ne, zdali ne, což ne“. Některé doklady: DĚEŠI ZAKONĚ BĚ DANĚ VELEI NE PŘĚLJUBODĚATI NI UBITI Supr 365, 19; DĚEŠI NĚSTĚ VĚSEVIDĚŠTIJA SILA BOŽIJA SĚMOTREŠTI VĚSE Supr 366, 12; DĚEŠI LI AŠTE SĚDE SY NE MOŽEŠI OŽIVITI MRĚTVAAGO Supr 313, 29; DĚEŠI LI MOLTIVY TRĚBOVA TĚGDA NA VĚSTAVĚJENIJE UMĚRĚŠAAGO Supr 307, 3. — Dosti často je otázka uvedena v podstatě interjekčním VOLJE (všechny doklady jsou uvedeny v SJS I, s. 215, sub 2.). Spojuje se obvykle s částicí ŽE nebo se spojku UBO nebo i s oběma ve formě VOLJE ŽE UBO a má význam „zdaž, zdaž ne, což ne, zda opravdu, zda vskutku“, očekává-li se odpověď kladná. Jestliže se očekává odpověď záporná, má význam „zdaž, cožpak“. Několik dokladů: VOLE I USTA SĚTISKAJEŠI OTVRĚZŠUUMU USTA GOGĚNIVUUMU Supr 456, 27; VOLE ŽE I CHRIZMO VĚZLIVAJEŠI NA CĚSARA Supr 457, 4; VOLE UBO IOSIFE ... VĚSI LI UBO KOGO PRIJĚŤ Supr 456, 9; VOLE UBO JEŠTE I KRĚVI TEKŔŠTI JAZVĚ BOŽIJA TĚLA SĚMĚJEŠI ISTISKATI JO Supr 457, 6; VOLE UBO I VODOJO OMYVAJEŠI TĚLO BŽIJE Supr 457, 9. Méně časté je U v otázce NE U LI nebo NI U LI „což ne, zdaž ne“ za řec. *οὐπω*. Našel jsem pouze dvě místa v evang.: I GLA IMĚ: NE U LI RAZUMĚETE Mc 8, 21 Zogr (KAKO NE RAZUMĚETE Mar); NE U LI ČJUETE NI RAZUMĚETE Mc 8, 17 Zogr, NE JU LI Mar. Adv. KAKO se objevuje při pochybách a znamená tu „jak to že, proč, pročpak“, např.: REKĚ UČENIKOMĚ SVOIMĚ: KAKO NE MOŽETE EDINOGO ČASA SO MNOJO POBĚDĚTI *οὕτως οὐκ* Mt 26, 40 Euch 47a 11 (TAKO LI NE Zogr Mar As Ostr.).

Obraz modálních adv. ve stsl. by mohla doplnit adverbia vzdáleně modální s časovým odstínem. Někdy je ovšem těžké určit, kdy již mají funkci spojky. Jsou to adv. PAKY, U, UŽE (JUŽE), JEDINAČE, INAČE a JEŠTE. Časové PAKY vytyká posloupnost

děje, posunuje děj a má význam „potom, pak“. Má mnoho dokladů v památkách všech vrstev, např.: SE PAKY SLYŠAVŤ VOJEVODA RAZGNĚVA SĚ ZĚLO Supr 50, 19; I PAKY GRĚDEJ VŤ SLAVĚ Cloz 1b 2. — Podobně uvádí „modalitu“ času adv. U ve spojení NE U, NI U, NE U LI a znamená „ještě ne, dosud ne“. Dokladů z textů všech vrstev je opět velmi mnoho, např.: NE JU BO BĚ DCHŤ STŮ DANŤ, ĚKO IS NE JU BĚ PROSLAVLĚNĚŤ οὐπω... οὐδέπω J 7, 39 Zogr Sav, NE U Mar As Ostr. V mladších textech bývá častěji také spojení NE U JEŠTE nebo i NE U I JEŠTE, např.: TOGO ŽE RADI NE U I EŠTE POVELĚŇIA BOŽIĚ PRIŠĽA BĚ GODINA STRASTI EGO ČĚLA I OTPUSTIŠA eo quod nondum divinitus iussu venerit passionis hora VencNik 18, 41; v NICHŽE BĚ NĚKTO POGANŤ, NE U I EŠTE BLAGODATIJU KREŠTENIA OČIŠTENŤ baptisimi gratia nondum mundatus VencNik 25, 1. — Velmi frekventované adv. UŽE (JUŽE) „již“ uvádí nejzazší mez děje a vyjadřuje také postoj subjektu, netrpělivost, nespokojenost. Např.: UŽE TRI D'NI PRISĚDEŤ M'NĚ Mt 15, 32 Zogr As Ostr, JUŽE Mar; VĚPROSI I AŠTE UŽE MĚŘĚŤ Mc 15, 44 As Mar Ostr. Se záporem a částicí I stupňuje a vytýká: „již ne, již ani ne“: NE MOŽAAŠE UŽE I CHODITI Supr 117, 22; v mlad. textech např.: UŽE NE CHOŠTU SEGO TER'PĚTI ulterius iam VencNik 13, 32. Se stejným záporem se v mlad. textech vztah mluvčího zcela mění. NE UŽE je tu za lat. „nondum — dosud ne“: NE UŽE VREMEŤ PRIŠLO ESTŤ O POMAZANĚMĚ Const 10, Lavrov 17, 21. Konečně v textech všech vrstev uvádí i konkluzivnost „ostatně, tedy“: DA UŽE JEŽE CHOŠTEŠI TVORITI TO TVORI Supr 50, 18; DA AŠTE ČHSŤ NE VĚSTA, TO UŽE TĚŠTE PROPOVĚDANIJE NAŠE 1C 15, 14 Christ. — Adv. JEDINAČE a INAČE jsou synonymní, mají význam čes. „ještě“, popřípadě se záporem NI JEDINAČE, NE JEDINAČE, NĚ JEDINAČE „ještě ne“. Např.: EDINAČE ŽE EMU GLŠTJU Mt 17, 5 As Ostr (JEŠTE Mar Zogr); NĚ JEDNAČE PRĚBYVAJETE VŤ SVOJEI ZĚLOBI Supr 413, 24. INAČE se objevuje pouze třikrát, a to v Ps 77, 30 Bon, Supr 96, 2 a Supr 470, 25. — Synonymní se shora uvedenými adv. je také JEŠTE a spojuje se někdy s adv. PAČE a s adv. U (srov. shora).

Po stručném výčtu adverbíí, která v stsl. mohou být pokládána za modální a modalitní, můžeme říci, že jejich počet i funkce se mnoho neliší od podobných adverbíí v ostatních slovanských jazycích. Tato adverbia mají důležitou funkci sémantickou i syntaktickou a aktualizují jazyk mluvčího, uvádějí buď modalitu přísudku nebo vytýkají jednotlivé členy výpovědi a jsou progresivními stylistickými prvky stsl. památek. Je příznačné, že zejména homilie a mladší texty jich užívají velmi hojně a upřesňují jimi i postoj mluvčího. Jsou svědectvím životnosti a pružnosti staroslověnského spisovného jazyka.

